

Билиця І. О.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПРОКУРОРА ЯК РІЗНОВИД ЮРИДИЧНОЇ ЕТИКИ

Анотація. Стаття присвячена становленню поняття «професійна етика прокурора» як різновиду юридичної етики. Професійна етика прокурора поступово виокремлювалася із судової етики в міру розвитку правової системи суспільства. Досліджено також вплив професійної етики прокурора на поведінку прокурорів.

Ключові слова: етика, мораль, професійна етика, юридична етика, професійна етика прокурора.

Постановка проблеми. В умовах пошуку найраціональніших шляхів реформування прокуратури України для забезпечення прав та свобод людини як найвищої суспільної цінності набуває особливої актуальності зміцнення моральних засад діяльності правоохоронних органів, зокрема прокуратури. На прокуратуру покладено функції і обов'язки, які вимагають від її службових осіб таких професійних якостей, які відповідали б найвищим стандартам людської поведінки. Це безпосередньо стосується моральності і професійної етики в прокурорському середовищі. Знання законодавства і досвід його застосування значною мірою втрачають цінність, якщо діяльність прокурорів позбавлена морально-етичного наповнення.

Стан дослідження. Проблематику, пов'язану з професійною етикою прокурорів, досліджували ряд вітчизняних науковців: С. Данілін, В. Долежан, О. Толочко, С. Подкопась, О. Шинальський, П. Шумський. Однак дослідження самого терміну «професійна етика прокурора» та її специфічних ознак як складової частини юридичної етики ними не проводилося.

Метою статті є аналіз професійної етики прокурора як складової частини юридичної етики.

Виклад основного матеріалу. Термін «етика» походить від давньогрецького слова «ethos» – спільне життя, а згодом став використовуватися в значенні звичаю, темпераменту, оскільки звичай виробляються в процесі спільного життя людей. Давньогрецький мислитель Аристотель уперше вжив його в IV ст. до н.е. у своїй роботі [1, с. 142].

З лінгвістичної точки зору етика – це: 1) наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей; 2) норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу, суспільної організації, професії тощо [2, с. 652]. Близьке до цього визначення наведено у філософській термінологічній літературі [3, с. 204]. В юридичному розумінні етика – це 1) вчення про мораль, духовність та їх роль у житті суспільства; 2) система духовних норм і правил поведінки, що є важливим фактором свідомого підтримання правопорядку в суспільстві [4, с. 367].

Етика як вчення про відносини, що існують між людьми, та про обов'язки, що впливають із цих відносин, формулює засади практичної діяльності у формі категорій, тобто уявлень про добро і зло, належну поведінку, моральну відповідальність і формує їх у вигляді моральних принципів і норм

поведінки, моральних оцінок та ідеалів, у вченнях про призначення людини, сенс її життя, щастя тощо. Тому в сучасній етиці розрізняють її складові частини, а саме: нормативну (питання належної поведінки людини), емпірично-описову (опис якісних меж моральності) і філософсько-теоретичну (про походження, сутність, закономірності розвитку, функції). При цьому нормативний характер етики підкреслює той факт, що її завданням є не лише формування певних еталонів поведінки та пояснення певних явищ, але й вироблення та формулювання моральних норм поведінки та цінностей, створення стандартів відносин, моральної практики і моральної свідомості, що й зумовлює її специфіку та особливе місце в системі наукового знання [5, с. 6].

Поняття етики якнайтісніше пов'язано з поняттям моралі, яке в термінологічній літературі теж трактується по-різному. Так, мораль розглядається як духовність, форма суспільної свідомості, моральні відносини, система поглядів на соціальне життя. Норми моралі не тільки підтримуються стабільним суспільним порядком, силою звичок і громадської думки, але й фіксуються у формі різних приписів про те, як слід поводитись у кожному конкретному випадку [6, с. 770].

Як вважає М. Вознюк, етика – духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів та соціальних груп [7, с. 279]. Ця ж авторка ввела в науковий обіг поняття «нормативна етика» як «сукупність норм, настанов, вимог моралі» [7, с. 281].

Ці та інші порівняння етики і моралі дозволяють дійти висновку, що спроби обґрунтувати відмінності, принаймні істотні відмінності між ними, є даниною традиції, не мають суттєвого теоретичного і практичного значення. І справді, суспільна мораль регулює етичні аспекти діяльності людей, а суспільна етика – моральні аспекти, без якоїсь відмінності між ними. Це дозволяє використовувати тезу «морально-етичні засади (норми) людської поведінки».

Об'єктом вивчення етики як науки є найширша сфера життєдіяльності людини з позицій моралі, тобто сукупність норм і принципів поведінки людей, певні форми суспільної свідомості, що виробилися в процесі багатовікової практики людини, норми та принципи, якими люди керуються у своїй поведінці.

Етика допомагає краще зрозуміти та проаналізувати внутрішню природу людської діяльності через призму моральних зв'язків, що виникають між людьми в повсякденному житті. Як доречно вказує Р. Де Джордж, «... етику взагалі можна визначити як систематичне прагнення осмислити наш індивідуальний і громадський моральний досвід таким чином, щоб встановлювати правила, які повинні керувати поведінкою людей, виробляти цінності, яких варто дотримуватися, а також щоб виховати такі риси характеру людей, які корисно в собі розвивати» [8, с. 44].

Сама по собі етика є складним соціальним явищем, яка за соціальним призначенням може бути поділена на декілька різновидів.

Думається, комплекси морально-етичних, правил поведінки залежно від їх характеру і змісту можна поділити на такі різновиди:

- 1) правила загальнолюдської етики;
- 2) правила етики, що поширюються на окремі континенти, країни і групи країн з урахуванням їх цивілізаційних, релігійних традицій та інших особливостей;
- 3) корпоративні етичні норми, властиві окремим людським спільностям усередині кожної країни;
- 4) правила професійної етики, зокрема ті, які поширюються на окремі види державної служби та виконання інших професійних обов'язків.

Зміст норм і принципів професійної етики значною мірою формується під впливом як соціальних завдань конкретної професійної діяльності, так і тих сторін моральних відносин, які є найбільш типовими для даної професійної діяльності. Водночас незручність абстрактних приписів та їх застосування на практиці вимагає їхньої конкретизації, виявлення особливостей в умовах конкретної ситуації.

Оскільки система норм професійної моралі має свої особливості, тому що відображає специфіку тієї чи іншої професійної діяльності, суспільство вважає за доцільне етичні кодекси діяльності та сприяє формуванню специфічних для професії моральних цінностей.

Основою нормативної професійної етики є докладна розробка правил поведінки, що застосовуються в конкретній професійній діяльності і впливають із різних вимог, що пред'являються суспільством до окремих професій з урахуванням характеру професійної діяльності. Такі етичні норми безпосередньо пов'язані з індивідуальною мораллю представників певної професії. В іншому випадку професійна діяльність не може здійснюватися взагалі або здійснюється не на належному рівні, що є неприпустимим. Щоб уникнути цього, потрібна конкретизація, максимально можлива чіткість моральних вимог, що пред'являються до представників різних професій, чим і зумовлено створення спеціальних моральних кодексів професійної поведінки.

Справді, професійна етика має дещо умовний характер, вона сама не створює особливої моральності, але вона узагальнює, систематизує, науково обґрунтовує моральні принципи й установки, норми та інші явища моралі, доводить розумність і прогресивність одних підходів і піддає науковій критиці інші. Водночас етика допомагає виробляти такі моральні уявлення, принципи і норми, почуття, переконання, ідеали, звички та якості, що відповідають завданням поведінки людей, які виконують специфічні соціальні функції.

Професійна етика, виникнувши спочатку як прояв повсякденної, буденної моральної свідомості, далі вже розвивалася на основі переконань і практики представників кожної професійної групи. Ці узагальнення підсумовувалися як у писаних, так і неписаних кодексах поведінки різних професійних груп, а також у формі висновків, що свідчило про перехід від буденної до теоретичної свідомості у сфері професійної моралі [9, с. 226].

Норми професійної етики виникли для сприяння найбільш успішному виконанню професійних обов'язків, що полегшує вибір оптимальної лінії поведінки в складних ситуаціях професійної діяльності, із запобіганням аморальних вчинків.

Відомо, що процес становлення і запровадження професійних етичних норм був досить складним. Ці норми не одразу

увійшли в суспільну свідомість і не одразу стали загальновищезначними. Більше того, «...протягом усього періоду дії певних моральних норм суспільству та людям даної професії доводиться постійно підтверджувати їх» [9, с. 227]. Так само постійно відбувається процес «відмирання» тієї чи іншої норми. Це пов'язано з тим, що на збереження професійної моралі великий вплив мають традиції, які вказують на зв'язок, спадковість основних моральних норм, вироблених упродовж тривалого часу, але умови життя суспільства поступово викликають потребу й у зміні моральних орієнтирів у певній частині суспільства, зокрема в межах певного професійного простору.

Як зазначили В. Наумчик та Є. Савченко, професійна етика як сукупність соціально зумовлених моральних норм поведінки впливає на мотиви поведінки людини, спонукає діяти певним чином. У той же час, не применшуючи активного впливу конкретних моральних відносин на професійну діяльність, не можна не враховувати, що вплив цей – взаємний, а конкретна діяльність впливає на всі соціальні відносини, в тому числі моральні [10, с. 84].

Акцентуючи увагу на з'ясуванні змісту об'єкта дослідження, ряд авторів вважає, що професійна етика повинна вивчати норми і принципи професійної моралі: професійна етика – це «...вчення про професійну мораль» [11, с. 32]; «...вчення про моральні ідеали, принципи, норми...» [12, с. 6]; «...вивчає сутність, норми і принципи етичної поведінки в професійній діяльності» [13, с. 9]; «...сукупність конкретизованих моральних принципів, норм» [14, с. 41] тощо. При цьому професійні моральні норми є правилами, зразками, еталонами поведінки в конкретній професії. Професійна етика має займатися конкретизацією, систематизацією застосування загальних моральних норм і принципів до певної професії, враховуючи особливості професійної діяльності.

При цьому є очевидним, що просте засвоєння загальних норм і приписів не гарантує, що особа буде утримуватися від вчинення аморальних вчинків, хоча норма й повинна конкретизуватися з урахуванням специфіки діяльності, особливостей ситуації, умов. «Професійна мораль ставить завдання визначення власного критерію моральності», як зазначив А. Бойков [15, с. 54].

Із цим твердженням не можна погодитися. Вироблення власних критеріїв професійної моралі не так і далеко відстоїть від власної професійної моралі, вимоги якої сформовано колективною думкою, яка склалася у сфері певної професійної діяльності. Насправді, йдеться не про власні критерії професійної моралі, а про сприйняття їх у власній свідомості представниками даної професії, тобто про сприйняття індивідом певних морально-етичних норм як своїх власних.

Таким чином, професійна етика, розвиваючи загальні положення моральності, прийнятої в суспільстві, конкретизує її принципи і норми стосовно моральних відносин конкретної професійної діяльності.

Виходячи з вищевикладеного, слід визнати, що професійна етика – це вчення про етичні основи професійної діяльності, про моральні якості представників певної професії і про моральні відносини, які складаються в процесі здійснення професійної діяльності.

Іноді систему моральних відносин у професійному колективі називають службовою етикою. Виникає питання, як же саме співвідносяться такі поняття, як службова та професійна етика.

В етичній літературі прийнято розрізняти професійну та службову етику, хоча ці поняття багато в чому є спорідненими.

Під службовою етикою розуміють взаємини між представниками професійного (виробничого, управлінського, навчального, наукового тощо) колективу, включаючи й етикетні норми взаємин. Службова етика не розглядає відносини між суб'єктами професійної діяльності й тими особами, на яких цю діяльність спрямовано. Службова етика, як вважає В. Комаров, є науковою теорією моральної поведінки людини, що виконує свої службові обов'язки в конкретному колективі [16, с. 4–5]. На його думку, дотримання етичних норм всередині колективу сприяє нормалізації взаємин між його членами та іншими особами. Як впливає з вищезазначеного поняття, службова етика є більш вузькою, ніж професійна етика. Ще вужчий характер має службова етика в колективах владних структур.

Проте, видається, в єдиних, тим більше централізованих системах владних структур, поняття службової етики можна поширити також на представників різних органів та установ, які взаємодіють під час виконання службових обов'язків (наприклад, у практиці координації прокуратури та інших правоохоронних органів).

Як уявляється, це стосується також одних порушень норм етичної поведінки в порівнянні і співвідношенні з іншими. Наприклад, обман урядовцем свого керівника в частині виконання одержаної вказівки може в кінцевому підсумку спричинити не лише порушення закону, але й моральні страждання людей.

Водночас виклад загальних і спеціальних вимог до представників тієї чи іншої професії, які визначають лінію поведінки у професійній діяльності, послужить, за влучним зауваженням М. Барщевського, системою орієнтирів під час вирішення того чи іншого конкретного поведінкового питання [17, с. 23].

Серед видів професійної етики особливе місце посідає професійна етика юристів, тобто осіб, які присвятили свою діяльність використанню і застосуванню норм права в процесі регулювання суспільних відносин.

Юридична етика пов'язана з характером діяльності всіх юристів-правознавців та виробленими стереотипами їх професійної поведінки. Це дозволило спілці юристів України в 2001 р. затвердити Основні засади професійної етики юристів України [18, с. 595].

На думку В. Шибіка, є підстави виокремлювати як самостійний різновид юридичної етики судову етику, яка мала би включати етичні привила не лише для суддів, але й прокурорів, слідчих, адвокатів [19, с. 367].

Вважаємо, що в теоретичному і практичному розумінні ця ідея є нездійсненною, оскільки лише суди охоплюються судовою владою, чого не можна сказати про прокуратуру, органи розслідування і, звичайно, про адвокатуру. Та й розбіжності в характері професійної діяльності є більш ніж відчутними, хоча не можна заперечувати й наявності спільних рис, пов'язаних із тим, яку роль відіграють ці органи в забезпеченні додержання принципів верховенства права і законності, підтриманні правопорядку.

Це особливо може помітити працівник, який займався різними видами юридичної діяльності. Наприклад, суддя чи прокурор, які раніше були адвокатами, здатні краще зрозуміти позицію адвоката з точки зору додержання ним норм адвокатської етики, що сприятиме гармонізації професійних відносин між ними.

Зв'язок між судовою і прокурорською етикою найвиразніше проявляється в країнах так званої романської правової сім'ї, в якій і судді, і прокурори, попри те, що вони здійснюють різні функції, належить до одного професійного мегаоб'єднання

(магістратури) і можуть без особливих формальностей міняти статус судді на статус прокурора, і навпаки.

Що стосується діяльності прокурора, то вона пов'язана з великою кількістю моральних проблем. Вирішення цих проблем відбувається залежно від моральних ідеалів, принципів і почуттів прокурора. При цьому роль регулятора поведінки в усіх випадках виконують цілком конкретні, перевірені практикою і освячені традицією вимоги прокурорської етики. У правовій літературі не надається їй визначення, тому варто зробити спробу запропонувати власне визначення.

Професійна етика прокурора – це зведення правил етичної поведінки під час здійснення функцій прокуратури у відносинах із пересічними громадянами, суддями, іншими сторонами судового процесу, представниками правоохоронних та інших державних органів та установ, органами місцевого самоврядування, зарубіжними органами прокуратури, об'єднаннями громадян, засобами масової інформації, колегами-прокурорами для підтримання авторитету прокуратури в суспільстві.

Прокурор не лише керується нормами етики, враховуючи при цьому специфіку служби у прокуратурі. Він у своїй професійній діяльності обирає лінію оптимальної поведінки, яка відповідає його внутрішньому моральному переконанню, так званому внутрішньому імперативу поведінки, несучи за порушення етичних норм, залежно від характеру порушень, юридичну відповідальність як представник держави.

Професійну етику прокурорів можна розглядати в широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі професійна етика прокурора – це специфічна галузь професійної етики, що стосується моральної свідомості прокурорських працівників та регламентує взаємовідносини прокурора під час здійснення останнім своїх професійних обов'язків, а у вузькому сенсі професійна етика прокурора – це сукупність професійно-етичних принципів, на яких базується прокурорська діяльність, правил, що визначають допустимо можливу поведінку прокурорських працівників як у службовій, так і позаслужбовій обстановці, професійно-етичних знань та характеристик особистості, прокурора.

Будь-яка професійна етика, в тому числі прокурорська, виробляється в процесі вирішення соціальних завдань професії, оскільки норми професійної моралі відіграють важливу роль у системі регулятивного механізму професійної діяльності.

Важливе значення професійної етики прокурора як її окремої галузі полягає в тому, що її основною функцією є регулювання моральних відносин прокурора, що виникають під час здійснення ним своїх професійних обов'язків. Крім цього, вона включає в себе: ставлення прокурорських працівників до суспільства; взаємовідносини всередині прокурорського колективу, тобто взаємовідносини як між самими працівниками, так і між працівником і керівником, та специфічні моральні норми, які притаманні лише прокурорській професії; особливості професійного виховання майбутніх прокурорських кадрів; моральні якості прокурорів, наявність яких забезпечить найкраще виконання професійного обов'язку, професіоналізм працівника прокуратури.

Застосування норм професійної етики на практиці створює сприятливий професійний клімат у прокурорському середовищі, підвищує працездатність працівників прокуратури та рівень їх добросовісності і цим самим допомагає підвищити авторитет прокурорської професії в очах громадськості.

Неоцінною є роль професійної етики і для виховного процесу в прокурорській системі. Кожна людина в суспільстві

виконує різні соціальні ролі і функції. Виконання певних функцій передбачає наявність не тільки певних професійних знань, навичок і умінь, але й моральних вимог, а також виховання необхідних моральних якостей для виконання соціальної ролі професії. Етичне виховання особи прокурора – важливе завдання професійної етики.

Система поглядів прокурора на професійну етику, його ціннісні орієнтири набувають великого загальнодержавного, загальносуспільного значення. Зокрема, прокурор, виголошуючи судову промову в кримінальному провадженні і підкреслюючи його моральні аспекти, має можливість вплинути на моральні почуття і моральну свідомість як учасників судового процесу, так і місцевих жителів і суспільства в цілому, зацікавленого в позитивних зрушеннях у стані правопорядку, досягненні суспільної гармонії між окремими соціальними і національними групами.

Морально-етичним цінностям професійних юристів, особливо прокурорів, протистоять норми поведінки злочинного світу, особливо членів організованих злочинних угруповань, коли злочинні норми поведінки проявляються у вигляді так званих «понять» і виражаються у своєрідній словесній формі та настанні своєрідних санкцій за невиконання цих норм, зазначених на проявах жорстокості і нелюдності.

Проте для прокурора, слідчого, які та чи інакше беруть участь у спілкуванні з представниками цих суспільних прошарків під час виконання службових обов'язків, є корисним одержання інформації про «поняття» і традиції злочинного світу для її використання в криміналістичних та кримінологічних цілях.

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити, що професійна етика прокурора є складовою частиною юридичної етики з особливими характеристиками та особливостями, які виробилися під впливом прокурорської професії.

Література:

1. Мироненко О.М. Аристотель / О.М. Мироненко // Юридична енциклопедія. – Т. 1. – К. : Українська енциклопедія, 1998. – С. 142.
2. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. : 42 000 сл. / уклад.: В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. – 2-ге вид., випр. – К. : Аконті, 2003. – (Нові словники). – Т. 1 : А – К. – 2003. – 926 с.
3. Н. Малахов. Етика / Н. Малахов // Філософський енциклопедичний словник. – Інститут філософії НАНУ ім. Г.С. Сковороди. – К., 2002. – 2006 с.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 2. Й-Д / відп. ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Українська енциклопедія, 1998. – 744 с.
5. Бакаянова Н.М. Етичні принципи адвокатської етики в Україні / Н.М. Бакаянова. – О. : Юрид. літ., 2005. – 152 с.
6. Головченко В.В. Мораль / В.В. Головченко // Юридична енциклопедія. – Т. 3. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – С. 770.
7. Вознюк М.Н. Етика / Н.М. Вознюк. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 300 с.

8. Де Джордж Р.Т. Деловая этика / Р.Т. де Джордж. – Т. 1. – Москва : Прогресс, 2001. – 496 с.
9. Росенко М.Н. Основы этических знаний / М.Н. Росенко. – СПб. : Изд-во «Лань», 1998. – 246 с.
10. Наумчик В.Н. Этика педагога /
11. В.Н. Наумчик, Е.А. Савченко. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 216 с.
12. Настольная книга судьи / под ред. А.Ф. Горкина, В.В. Куликова и др. – М. : Юрид. лит., 1972. – 744 с.
13. Федоренко Е.Г. Профессиональная этика / Е.Г. Федоренко. – К. : Вища школа, 1983. – 216 с.
14. Болдова А.А. Формування професійної етики майбутніх працівників податкової служби в навчально-виховному процесі : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. – 13.00.04 / А.А. Болдова ; Київський університет імені Бориса Грінченка. – К., 2009. – 19 с.
15. Васильева Г.А. Профессиональная этика юриста : учебно-методический комплекс по дисциплине / Г.А. Васильева. – Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2005. – 190 с.
16. Бойков А.Д. Этика профессиональной защиты по уголовным делам / А.Д. Бойков. – М. : Юридическая литература, 1978. – 176 с.
17. Комаров В.Д. Службная этика / В.Д. Комаров. – Л. : Знание, 1968. – 32 с.
18. Барщевский М.Ю. Адвокатская этика / М.Ю. Барщевский; 2-е изд., испр. – М. : Профобразование, 2000. – 312 с.
19. Сухоруков О.А. Спілка юристів України / О.А. Сухоруков // Юридична енциклопедія. – Т. 5. – К. : Українська енциклопедія. – С. 595.
20. Шибіко В.П. Етика судова / В.П. Шибіко // Юридична енциклопедія. – Т. 2. – Х. : Українська енциклопедія, 1999. – С. 367–368.

Былица И. О. Профессиональная этика прокурора как разновидность юридической этики

Аннотация. Статья посвящена становлению понятия профессиональной этики прокурора как разновидности юридической этики. Профессиональная этика прокурора постепенно выделялась из судебной этики по мере развития правовой системы общества. Исследовано также влияние профессиональной этики прокурора на поведение прокуроров.

Ключевые слова: этика, мораль, профессиональная этика, юридическая этика, профессиональная этика прокурора.

Bylytsia I. The article is devoted to the establishment of the concept of professional ethics prosecutor as a form of legal ethics

Summary. The article is devoted to the establishment of the concept of professional ethics professional ethics of the public prosecutor as a form of legal ethics. professional ethics of the public prosecutor gradually stood out of judicial ethics in the development of the legal system of society. Investigated the impact of professional ethics prosecutor on the behavior of prosecutors.

Key words: ethics, morality, professional ethics, legal ethics, professional ethics of the public prosecutor.